

Skaraboms län

Sveriges allmänna Folkskollärareförenings Centralstyrelse,
S t o c k h o l m .

Med anledning av ett cirkulär, som blivit utsänt till pensionerade lärare vid folk- och småskolor och som innehöll en vädjan till dessa att anteckna minnen från sin levnad och läroverksamhet, har undertecknad samlat en del personliga sådana i den skrivelse, som härmed bifogas och ställes till förfogande, om nedannämnda önskemål därvidlag kunna tillmötesgå.

- 1/ Kan någon ersättning erhållas för det gjorda arbetet ?
- 2/ Tillåtes det mig, ifall min skrivelse kommer att användas som material i publikationerna för Folkskolans 100-årsminne, att jag också kan få låta den inflyta i en lokaltidning för Tidaholm?

De foton, som nu ävenledes bifogas, önskar jag under alla förhållanden få tillbaka och detta således även efter eventuell användning, när jag saknar dubbletter till dem.

Vore tacksam för svar härå så snart som möjligt, innan något verkställande sker.

Skultorp den 18 mars 1942.

Med utmärkt högaktning:

W. Stånmolin

adr. S K U L T O R P .

FOLKSKOLANS HUNDRAÅRSMINNE 1942.

FRÅN SKOLBÄNKEN TILL KATEDERN OCH

folkskolexpeditionen:

Minnen och erfarenheter

från barndomsskolan i Södra Härene,
folkskollärareseminariet i Göteborg
och 34-årig lärarverksamhet i

Tidaholm.

Av A.J. Härnelius.

FRÅN SKOLBANKEN TILL KATEDERN OCH FOLKSKOLEXPEDITIONEN.

Minnen och erfarenheter från barndomsskolan i Södra
Härene, Folkskolärareseminariet i Göteborg och

34-årig lärareverksamhet i Tidaholm.

Den svenska folkskolan kan i år fira 100-årsminnet som lagstadgad institution. Jubileet torde väl i någon mån komma att skymmas av den stora ofredens mörka skuggor, som hölja en stor del av världen och som i olika avseenden sträcka sig även till vårt land. Men det oaktat skall förvisso den anda i svenska samhällen och hos folkbildningens banérförare, som varit hävstången vid folkskolans storartade utveckling under det gångna seklet, även göra sig gällande, när det blir fråga om att celebrera den uppnådda milstolpen i folkskolans historia. Att det här varit fråga om en imponerande utveckling, finner man redan, om man blott helt ytligt tänker på skolornas lokala anordning och gör en jämförelse mellan "förr" och "nu". Pionjärerna fingo fullgöra sitt arbete i trånga, osunda och på allt sätt obekväma byggnader. Nu däremot anses endast det bästa gott nog, och mångenstädes stå "miljonpalatsen" för ändamålet till förfogande. Jämförelsen skulle kunna mångfaldigas till belysning av den enorma utvecklingen. Men avsikten är icke att här närmare ingå härpå - andra taga säkerligen itu med den uppgiften och lämna sakkunniga uppgifter därom. För min del skall jag blott försöka att ur minnet framdraga några konturer från min egen första bekantskap med folkskolan, utbildningen för lärarekallet, tjänstgöringen som lärare och i sammanhang därmed framföra några glimtar från Tidaholms folkskola, där jag hade mitt skolarbete under 34 år därav de sista 14 åren som överlärare.

I Södra Härene folkskola.

Först efter fyllda 8 år fick jag börja min skolgång. Det var i Södra Härene, Elfsborgs län. Därvarande folkskol-läraren Joh. Nyström, som var en gedigen undervisare, fosterländsk och varmt intresserad för all undervisning men särskilt för kristendomsundervisningen, hade samtliga skolans 6 klasser att undervisa. Någon lärarinna för småskolan fanns ännu icke i Härene men en sådan blev dock snart tillsatt. Från småskolans första klass blev jag uppflyttad redan efter två dagar och från andra klassen vid läsårets slut. Kalenderåren 1884-1887 passerades de fyra folkskoleklasserna och under sex

veckor i början av tvenne påföljande år avfärdades fortsättningsskolan, som sålunda redan fanns anordnad. Materiellen för undervisningen var i det hela mycket knapphändig. Det fanns egentligen endast några kartor och planecher samt några kuber o.d. för geometriundervisningen. Vid läsningen i småskolan användes B.C. Rodhes abc-bok med tuppen, som "värpte något gott", om man var riktigt flitig, avbildad, och i folkskolan den s.k. "statens läsebok" - båda i sitt slag för den tiden förträffliga böcker. Läraren var emellertid "skolans själ", och när den var god, så kunde också resultatet i skolan bli ganska gott. Det man i alla händelser inhämtade i folkskolan, hade man ovärderlig nytta av den fortsatta skolbildningen samt för hela livet.

Naturligtvis förekommo också under skoltiden en del episoder. Alltid var det någon, som för en eller annanförelse eller för bristande läxläsning fick "lugg" eller ligga över en stol och "smaka på rottingen". Självt undgick jag hela tiden bådadera. Även vid själva undervisningen voro små episoder inte så ovanliga. En enda sådan må anföras. Det var kristendomslektion. Vår lärare gav en av gossarna följande fråga: "Hur lyder Luthers förklaring till tredje artikeln?". Denne, som hade en aning om något, som hette "förnuft", svarade: Ja tror, att ja inte har mitt förnuft". - "Det tror jag också", inföll läraren samt tillade: "Du har inte läst över läxan ordentligt, det förstå vi ju".

Väl kunde den s.k. utanläsningen vara ganska mödosam för somliga barn, men nog blev det i alla fall ett gott kapital av värde i ett kunskapsförråd, som sedan ägde bestånd för hela livet, ty det som ordentligt inpräntas under barndomstiden, det glömmar man aldrig. Nog torde det därför kunna ifrågasättas, om man ej gått väl långt, då man under den sista tiden i betydlig mån avskaffat utanläsningen.

Barnen i skolan sutto i s.k. långbänkar. Vid alla övningar i skrivning och räkning användes "grifflar" och "griffeltavlor". Orgel fanns ej i skolan, men sång förekom dagligen under lärarens ledning. Morgonpsalmen var för det mesta "Din klara sol går åter upp" och aftonpsalmen "Så går en dag än från vår tid". Till omväxling under dagens lopp sjöngos allt som oftast fosterländska sånger, t.ex. "Vårt land", "Du gamla, du fria", "Hell dig, du höga Nord", "Kung Karl, den unge hjälte", "Ur svenska hjärtan djup en gång", o.s.v. Lektionerna började kl. 9 på morgonen och avslöts kl. 4 på e.m. med middagsrast kl. 12 - 1. På rasterna kastade man boll eller "pjäxade" med små kulor. Det rådde inga ledsamheter, och det glada glammet hördes vida omkring från skolgården - något som tydligen behåller sig oförändrat tiderna igenom, hur allt annat än växlar och ändrar gestalt. - Skolan var för barnen "varannandagsläsande".

Efter avslutade kurser i folk- och fortsättningsskolan följde

Konfirmationsundervisningen.

Till denna samlades 14 - åringarna - endast undantagsvis lämnades tillstånd för yngre att delta - från hela pastoratet. Det blev stundom över 100 på en gång. Den årgång, som undertecknad tillhörde, undervisades av dåvarande kommunister F.V. Falk, som tidigare praktiserat bl.a. som läroverkskollega. Hans undervisning var mycket givande och gav inte blott fördjupade kunskaper i kristendomens huvudstycken utan blev på samma gång en synnerligen värdefull undervisning i medborgarkunskap. Icke mindre än 52 gånger voro vi samlade, och varje gång pågick undervisningen minst 3 timmar, stundom ännu längre. Efter konfirmationen, som avslöt det hela, gick man ut i livet mot nya uppgifter och med förhoppning att med de kunskaper man inhämtat kunna gagna både sig själv och andra.

För mig blev det närmaste kravet att på allvar rycka in som medhjälpare åt föräldrarna på fädernegården, där jag kvarstannade hela 6 år, tills värnpliktsövningarna voro undanstökade. Det var en arbetsam tid. Man fick göra bekantskap med de mångfaldiga och ofta mycket strävsamma göromålen, som på den tiden krävde så mycket mera hand- och armkraft än nu, då maskinhjälpen endast minimalt stod till buds. Det var att med lien avmeja skörden, att träska rågen med "slaga", att som bonden Pavo "gräva dubbelt flera diken" m.m. Men lyckligtvis saknades varken lust eller kraft, och därför gick det bra. För övrigt var arbetet både lärorikt och hälsosamt - en god skola var det också. Under tiden lades emellertid varken boken eller pennan åsido utan användes när helst tillfälle därtill bjöds, vanligen både morgon och kväll samt ofta även på rasterna mellan dagens arbetstider. När jag så fullgjorde andra årets värnplikt å Grunnebohed, nära Vänersborg, beslöt jag mig för att söka inträde vid Göteborgs Folkskollärareseminarium. Jag anhöll hos kompanichefen om permission för att resa till Göteborg för att undergå inträdesprövning. Permission kunde blott beviljas för en dag, men seminariets rektor Sam.Nygren var så tillmötesgående att prövningen, som annars pågick under tre dagar, för mig fick forceras igenom på en dag. Knogigt var det, men lyckan stod mig bi. Kollegiet godkände mina prov och jag räknades bland dem som blivit antagna som elever vid terminens början 1896. Detta var så mycket mer glädjande som en av mina bröder, nämligen John, han som var närmast efter mig i ålder bland bröderna, samtidigt blivit antagen. Under hela seminarietiden hade vi alltså förmånen att få vara bänk- och rumskamrater. I förbigående kan här nämnas, att denna broder efter lärareexamen fick plats först i Redslared i Elfsborgs län, sedan i Långjum, Skaraborgs län, samt slutligen i Grästorps köping, där han omsider blev förste lärare vid folkskolan, ordf. i skolrådet m.m. Under tiden tog han initiativ till anordnandet av en högre folkskola i köpingen och är ordförande i dess styrelse.

Till heder för vår hemsockens varannandagsläsande folkskola må vidare i förbigående nämnas, att två av våra yngre

bröder, med den kunskap som de inhämtat i folkskolan, för-
ökad med energiska självstudier, tenderade och erhöillo inträde
vid Skara högre allm. läroverk, där den förstnämnde klarade
sig in i fjärde klassen och efter ett års vistelse vid läro-
verket tenderade sig upp i sjätte. Den sistnämnde, som ett
år senare började vid läroverket, lyckades genom sin tentamen
bli intagen i femte klassen. Båda lämnade läroverket efter av-
lagd studentexamen med goda betyg, och efter avlagda examina
vid Lunds Högskola intogo de sina platser som läroverkslärare.
En av dem promoverades 1928 till fil. doktor.

Ytterligare en av bröderna, som också fått sin första
skolbildning i Södra Härene folkskola, genomgick seminarie-
kursen i Göteborg och blev lärare med tjänstgöring i Espered
och i Remmene men skördades för några år sedan av döden.

Det sålunda anförda utgör exempel därpå att man med
god vilja och energi, även med kunskapsunderlag från en folk-
skola av lägre form, kan arbeta sig fram till betrodd och bärgad
ställning, låt vara att de bättre skolformerna naturligtvis i
hög grad underlätta och jämna vägen för dem, som vilja framåt
på kunskapens och yrkesskicklighetens område.

Till seminariet.

Från de fullbordade värnpliktsövningarna reste jag
direkt till Göteborg för att börja vid seminariet. Det kän-
des en smula kusligt att inträde bland de i stort sett för mig
okända kamraterna fjorton dagar efter sedan de börjat. Men
även detta gick bra, tack vare den omständigheten att jag av
dem möttes med god kamratlighet samt av lärarna hälsades väl-
kommen. Men nog fick jag erfara att mina kamrater fått ett
visst försprång, och det gällde att inte "tappa sugen" för
att någorlunda komma i nivå med dem. Lärotimmarna voro många,
och ideligen kommo nya ämnen på dagordningen. Redan kl. halv
7 på morgnarna skulle samtliga klasser vara samlade i "bönsalen"
till morgonandakten, som förrättades av rektor Nygren. Kl. 7
började lektionerna, som fortsatte i följd till kl. 10, då det
var 1 1/2 timmas frukostrast. Efter kl. 1/2 12 följde ytter-
ligare 3 lektionstimmar. Varje lektion pågick minst 50 minuter.
Vissa dagar var det sedan lektioner i övningsämnena: gymnastik,
trädgårdsskötsel, musik och slöjd. Längre fram i de högre klas-
serna hade man också "gruppövningar" till förberedelse för prov-
lektioner med barnen i seminariets övningsskola. Dessutom hade
man läxorna att klara för den följande dagen. Ofta var man så-
lunda nödsakad att vara i arbete till långt fram på natten.
Det ingick nämligen också i kursen att skriva lektioner eller
utkast till sådana för de praktiska övningarna. Och för detta
arbete hade man ingen tid under dagarna. Provlektionerna skulle
hållas i närvaro av lärare och kamrater. Vilka man därvid hade
största respekten för, lärarna eller kamraterna, det kan man
låta vara osagt, men säkert är, att kamraternas kritik kunde

kännas ganska besk. Och intet ont i det, ty det låg någonting uppfordrande däri. Inte minst obehagligt var det, ifall man fick det omdömet, att man föreföll "viktig" eller "fjäskig", ty det gick rakt inte an.

Vid läxförhören voro flera bland lärarna synnerligen krävande och fordrande ofta att man obetingat skulle återgiva lärobokens ord. Jag försökte en gång att med egna ord ge svar på en fråga, men detta renderade mig genast följande anmärkning: "Det är svårt att definiera bokens ord". En annan gång var jag för samme lärare framme vid kartan för att utpeka och redogöra för de norska fjällen. Därvid kom jag i hastigheten att beteckna ett fjäll med namnet "Folge" istället för "Folgefonnen". Men då fingo vi i klassen höra den gamle lärarens basröst med väldig kläm: "Det är inte mycket känt. Sitt ned!" Sedan fick jag ingen fråga av den läraren under den terminen. Jag fruktade att ha blivit underkänd i ämnet, men det blev jag ändå inte.

Såsom en vördad och välmenande fader för oss alla och på samma gång respekterad såsom ingen annan var seminariets rektor Samuel Nygren. Det var en from och god man, välmenande och lugn, enkel och flärdlös men i allt sitt förhållande klar och djupgående och detta i all synnerhet vid undervisningen. Hans gedigna lektioner i kristendomskunskap voro grundade på bibelordet och ytterligt väl genomtänkta och planlagda. Och vad som genomgåtts under lektionerna, delgavs eleverna ytterligare i hektograferad skrift, som i lösa blad utdelades till var och en av dem. De skulle sedan undan för undan inskrivas i en bok av varje elev och helst läras utantill. Boken kallade man sedan "luntan". Många ansågo visserligen, att allt detta vållade den ett alltför omfattande arbete, men i de allra flesta fall erkände man dock, att det låg något mycket lärorikt och värdefullt däri. Och även om man icke alltid under seminarietiden fullt insåg värdet av detta arbete, så blev det nog klart efteråt, då man för undervisningen hade stor nytta därav. Under alla förhållanden hade man erhållit ett ganska gott mått av teologisk kunskap och många värdefulla intryck av det helhjärtade allvar, som besjälade den samvetsgranne rektorn och den utmärkte pedagogen.

I kristendom undervisade också med nit och allvar adjunkt J.A. Hultqvist, som sedermera blev kyrkoherde i Enslöv.

Många av de övriga lärarna voro också särskilt kunskapsrika och goda pedagoger. Bland dem må särskilt nämnas historielärarna doktorerna Adolf Wallerius, som sedermera blev kyrkoherde i Hjärtum och ledamot av riksdagens första kammare, samt Carl Grönberg, som gjort sig känd för sin historiska forskning och som författare till "Svenska folkets underbara öden". Adjunkt Bökman var en hänförd och hänförande naturforskare, adj. G.O. Börjesson en begåvad matematiker. I modersmålet undervisade bl.a. adj. Martin Granér, som sedan blev rektor vid folkskollärareseminariet i Uppsala. För gymnastik- och vapenövningar svarade löjtnanterna Lundgren och Kruse, och dessa övningar,

särskilt i gymnastik, voro förlagda till lokal i seminariet och realläroverkets stora gymnastiksal.

De flesta av de vid seminariet då tjänstgörande lärarna äro nu borta, men deras minne lever i tacksam hågkomst.

Avgångsexamen.

Vårterminerna år 1900 nalkades sitt slut. Praktiska prov, dels förberedda, dels oförberedda, förekommo i rask takt. Repetitionerna^(ti) forcerades alltmer. Den s.k. avgångsexamen stod för dörren. Till denna hörde skrivningarna. De voro tre till antalet, och den första var tydligen mest avgörande. Vid denna hade man att välja mellan följande ämnen, som tillkännagåvos vid skrivningens början på lärosalen.

- 1) Lagen såsom nådemedel.
- 2) Konjunktivens^(v) användning i svenskan.
- 3) Grunddragen av den svenska adelns historia från nyare tidens början till slutet av Karl XI:s regering.
- 4) Djurens och växternas betydelse för varandra.
- 5) Areometrar.
- 6) Grunddragen i Rousseaus uppfostringslära.
- 7) "All hjärtekraft, all ädel glöd har vuxit under kamp och nöd, försakelse och fara" (Topelius).

Undertecknad valde det första.

Följande skrivdag förelågo två ämnen, av vilka jag valde: "Vilka fordringar kan man ställa på berättandet vid undervisning i historia?". Vid den tredje skrivningen hade man också frihet att välja mellan två ämnen, varvid jag skrev om "Den metodiska behandlingen av en Jesu liknelse."

För dem, som lyckades vid skrivningarna, tillkännagavs att man ägde rätt att deltaga i den teoretiska examen, som skulle hållas den 26 maj, och i den praktiska den 29.

Förutom av rektor och respektive ämneslärare övervars dessa examina av biskop E.H. Rodhe och lektor P.G. Laurin såsom examensvittnen. Den sistn. var seminariets inspektor.

Förhören vid den teoretiska examen gällde kristendoms kunskap, sv. språket, pedagogik, sv. historia, elektriciteten och geometri och pågingo under 6 timmar. Under ett uppehåll efter de tre första timmarna utfördes sång och musik samt gavs en halv timmas rast.

Den praktiska examen var på visst sätt den mest spännande. Då gällde det att visa, vad man dugde till i fråga om att undervisa. Ämnena fingo vi på morgonen strax före provet. De voro av två slag: ett kunskapsämne och ett övningsämne. Man fick dessa ämnen på samma sätt som man får sina lotter i ett tombola-lotteri; tombolan var i detta fall rektorns cylinderhatt. Ur den fingo vi i två omgångar draga ut vår lott, en för vardera ämnet. Det var med en viss bävan man upprullade pappersslappen för att få veta sitt öde. Jag hade därvid tur: på den ena stod det: "Västmanland", på den andra: "Teckning med III:dje klassen. Men vid första provet hade jag otur att bli den näst siste som blev uppkallad. Skönt kändes det emellertid, när biskopen och de övriga närvarande blivit så orienterade i Västmanland att biskopen reste sig och uttalade de förlösande orden: "Tack så mycket!" - Den därpå följande teckningslektionen var också snart och lyckligt överstånden. Därmed var avgångsexamen klar, och lycklig och blomsterbekransade stodo vi färdiga att gå ut i livet för att fylla nya uppgifter. Våra betyg utdelades vid den högtidliga årsavslutningen den 5 juni, då vi voro 27, som erhöilo lärarediplom.

Seminarietiden var visserligen fylld av enträget och mödosamt arbete, men det var dock en ljus och förhoppningsfull tid, som efterlämnat många ljusmättade minnen.

Tidaholm blev verksamhetsfältet.

Nu gällde alltså närmast att se sig om efter en lärareplats. Rektorn hade anvisat mig en sådan i Träslöv, Halland, men som jag helst ville höra hemma i Västergötland, så avböjde jag anbudet. Platser funnos ledigförklarade även där, men de föreföllo mig avsides belägna och föga lockande. Därför blev jag ock utan plats under höstterminen 1900. Men på nyåret förelåg ett erbjudande av vikariat i Tidaholms köping. Samtidigt ingick ett anbud om vikariat vid Kyrkås folkskola, men Tidaholm hade största dragningskraften, varför jag antog vikariatet där och begav mig dit. Jag visste vid den tiden icke mycket om Tidaholm, än att det låg uppe mot hökenåstrakten. Vid ankomsten till T. möttes jag av folkskoll. Victor Carling, som hälsade mig välkommen. Jag sade honom, att det kändes litet underligt att nu på en obekant plats påbörja arbetet i egen skolklass. "Det går nog bra", svarade han, "bara du blir varm i kläderna." Han hade rätt. Det blev så. Klassen, som jag fick övertaga var en överbefolkad femte-klass, som förut under en tid undervisats av en lärarinna. I synnerhet pojkarna voro allt annat än lätthanterliga. Det gick inte att leda dem med "lösa tyglar". I början beredde jag^(mig) omsorgsfullt på lektionerna med inledningsord och "smidiga" övergångar enligt seminariekutymen, där sådant var på sin plats. Men jag fann snart, att det här fordrades mera drastiska metoder och en rakt - på sak gående undervisning, om något resultat skulle kunna åstadkommas. Jag fann också att dessa barn hade föga benägenhet att nedlägga någon omsorg på läxläsningen. Och det var inte lätt att få dem anlägga en sådan benägenhet. De hade dessutom för vana att viska och prata med varandra under lektionerna. Sådant kunde ju inte få förekomma. Och vad viskade de om? Ja, det kunde vara vad som helst, både likt och olik. En gång kom jag mitt under en kristendomslektion på en pojke, som hade något att säga till sin bänkkamrat. Det är att märka att det rådde stormväder därute, sanden på skolgården yrde upp mot skolsalens fönster och pappersremorna på innanfönstren gävo då och då vemdiga ljud ifrån sig. Jag frågade, vad pojken hade haft att viska om. En smula triumferande reste sig den viskandes bänkkamrat och yttrade med ljudlig röst: "Han sa' e, att ja' tror att f - n tar oss snart allihop." Naturligtvis var det att ingripa med lämplig bestraffning mot oskicket och den råhet, som därigenom røjdes. Så småningom blevo förhållandena i klassen betydligt förbättrade, men likgiltigheten och håglösheten gick ej att borttaga i första taget. Men vidare härom senare.

Jag nämnde nyss, att vikariatet gällde för vårterminen. Men under densamma visade det sig, att barnantalet vid nästa läsårs början skulle bliva så stort, att en ny läraretjänst måste inrättas. Under höstterminen behövdes sålunda en vikarie och jag fick vikariatet. Den nya tjänsten ansågs nödvändig även i fortsättningen och annonserades ledig för ordinarie innehavare. Jämte tvenne andra sökte jag den. Vid valet på kyrkostämman blev

jag vald med acklamation. Jag var sålunda från den 1 jan. 1902 ordinarie lärare på platsen.

Ända till och med år 1920 var min uppgift vid skolan framför allt klasslärarens. Dessutom undervisade jag vissa timmar i fortsättningsskolan, som ännu icke var obligatorisk, samt i en avdelning av träslöjden för gossar. Folkskolan var anordnad enligt A-formen, således endast en klass att dagligen undervisa. Men detta var också tillräckligt, då elevantalet var stort, ett år icke mindre än 58 i min klass. Maximum enl. reglementet var då 55. Vid ett tillfälle, då en skolrådsledamot var på besök för att åhöra lektion i klassen, påpekade jag detta. Men svaret blev helt enkelt: "Vi kan inte tillsätta en lärare för 3 barn." Han syftade på de tre, varmed antalet i klassen över-skred det i reglementet föreskrivna högsta antalet. Att det kunde finnas möjlighet att dela 58 mitt itu, det ansåg han tydligen icke förenligt med försiktigheten att reflektera över. Och därmed fick det för tillfället bero. Folkskolinspektör Åke Belfrage blev häpen, när han besökte klassen och erfor, att den var så stor, och han påpekade särskilt svårigheten att kunna rätta olika slags skrivböcker i en så överbefolkad klass. - Nåja, det ordnade sig så småningom, men klasserna fortforo att vara stora till fram på 1920-talet, då förhållandet blev ganska normalt.

Som redan tidigare påpekats var intresset för skolan och läsningen ganska minimalt både hos barnen och till stor del även hos deras föräldrar. Skolgången var också i vissa fall ojämn. Än var det ett förhinder, än ett annat. Ofta uteblevo barnen på grund av - såsom rapporten löd: "Tannavärk." Men icke så sällan upptäckte man nog, att det även kunde vara andra orsaker, som lågo bakom. Man fick av mödrar eller fäder, som kommo till skolan i något ärende angående barnen, ofta höra sådana yttranden som detta: "Vad tjänar det till att barnen skall knoga och gå i skolan samt arbeta med läxor o.d., de bli sedan ändå bara "arbetare", som inte ha någon nytta därav?" En missnöjd fader sade en gång rent ut: "Barnen ska läsa och knoga, bara för att lärarna ska kunna uppvisa vackra resultat, få meriter och bli befordrade."

Lyckligtvis var det långt ifrån så, att alla föräldrar hade en sådan trivial och vanställd uppfattning, och ännu mer lyckligt var att, där en sådan uppfattning fanns, den undan för undan alltmer trädde tillbaka för sundare och mera rimliga åsikter. Att så skedde, hade förvisso till stor del sin grund däri att arbetareorganisationerna bildades och utvecklades med verkliga bildningssträvanden på programmet, sedan deras studie-cirklar o.d. trätt i verksamhet. Det blev en hävstång, som verkade upplyftande även på skolarbetet och allmänhetens intresse för detsamma. Men dessutom tillkom en annan omständighet, som i kanske ännu högre grad bidrog till större förtroende för skolan och dess verksamhet. Arbetarna, som tidigare saknat egentligt

inflytande i skolans ledning, blevo där representerade genom ledamotsskap och kommo omsider till ledareställning i skolstyrelsen, där de, efter vad man kunnat konstatera, lade in ett varmt intresse och verksam kraft till befrämjandet av skolans utveckling i olika avseenden. Det blev härigenom en helt annan inställning än förut även hos barnen i skolan. De kommo vänliga, villiga, glada och spänstiga till skolarbetet och skötte sig i det stora hela så väl, att det var en fröjd både att undervisa och att åhöra lektioner i skolklasserna. Såsom ytterligare en bidragande orsak till denna nya tingens ordning bör man säkerligen också medräkna den alltmer utvecklade gymnastiken, kombinerad med lek och idrott, liksom även ett rikligare förråd av undervisningsmateriel, förevisning av bilder o.d.

Mot bakgrunden av denna ljusa bild, som bådargott för framtiden, skall jag här inflika några ord om Tidaholms uppkomst och snabba utveckling.

Den socken, där samhället under senare hälften av 1800-talet började växa fram, hette Ångarp (numera Agnetorp). Den är belägen vid Tidan och här fanns en liten holme och på denna en gård, som kallades Holmen eller Holmagården. Därav uppkom namnet Tidaholm. Något samhälle fanns icke, förrän frih. Hans von Essen, som benämnes "Tidaholms grundläggare", började utnyttja vattenkraften i Tidan för sågverk och en del mindre verkstäder, vilket utgjorde början till bebyggelsen. För övrigt var här rena landsbygden, där blott ett par herregods utgjorde något avbrott. Ångarps kyrka var belägen vid Tidans strand, ej långt från den nuvarande kyrkan, som är gemensam för Tidaholm och Agnetorp. Först efter år 1868, då tändsticksfabriken Vulcan anlades av frih. von Essen, blev det fart i utvecklingen. Bostäder byggdes och folk strömmade till för att få arbete. År 1894 blev Tidaholm köping, och 1910, då samhället från den 1 jan. fick stadsrättigheter, räknades här en folkmängd, som översteg 4.000 personer. Av dessa voro omkring 1.000 anställda vid tändsticksfabriken. Denna hade icke mindre än 650 specialmaskiner, egen litografisk anläggning för tryckning av etiketter för tändsticksaskarna o.d. Vulcan ansågs vara världens största tändsticksfabrik med en tillverkning av omkring 1.800.000 tändsticksaskar per dag. - Dessutom drev Tidaholms bruk en ganska omfattande industriell verksamhet och sysselsatte många armar. Vem har ej hört talas om "Tidaholmskärren", Tidaholms autobiler, bussar, möbler o.d. från Tidaholm. - Det är helt naturligt, att denna snabba och enorma utveckling förorsakade många behov, som måste tillgodoses i det samhälle, som sålunda kommit till stånd. Att närmare ingå härpå, skulle bliva alltför vidlyftigt. Här må blott nämnas, att man år 1905 fick till stånd en samskola för den fortsatta undervisningen. Denna förvandlades först till kommunal mellanskola med realskole-examensrätt samt ombildades slutligen till en statens realskola.

Några drag ur Tidaholms folkskolas historia.

Det fanns ingen barnalärare i Acklinga pastorats församlingar, till vilka Ångarp med det blivande Tidaholm hörde, före år 1835. Året dessförinnan väcktes dock förslag därom av dåvarande prosten och kyrkoherden C. Lantmansson. Förslaget togs emellertid ingelunda med enhälligt bifall. Somliga framhöllo, att det vore föräldrarnas sak att själva skaffa lärare för sina barn, om de ville ha dem "lärda." Annars kunde det gott göras detsamma. Prosten Lantmansson var dock tydligen en framsynt och bildningsälskande man och hade också förmåga att genomdriva sin vilja. Redan i april 1835 beslöts sålunda att en person, möjligen f.d. soldat, Petter Lustig från Acklinga, skulle anställas som "Scholæmästare" för pastoratets socknar, mellan vilka han skulle ambulera. Lönen skulle bli 33 riksdaler och 16 skillings riksgälds, 2 tunnor och 32 kappar säd samt dessutom 12 skillings riksgälds per månad och elev. Hans tjänst blev dock icke långvarig, ty redan i april 1836 anställdes Petter Magnus Rylander som klockare och skollärare i pastoratet, sedan han avlagt prov för klockaretjänsten i Ångarps kyrka till sådan belåtenhet, att han var självskriven för denna befattning. Och då han dessutom ägde goda förutsättningar att undervisa barn enligt den s.k. "Lancastermetoden," vilket han kunde intyga genom skrivelse, som hade Växjö domkapitels sigill och biskop Esaias Tegnér's egenhändiga underskrift, blev han som redan nämnts också utsedd att undervisa barnen i pastoratet mot en lön av 6 skäppor råg och 6 skäppor havre. Undervisningen skulle pågå från morgon till kväll och på en mängd olika ställen i pastoratet. Med anledning av folkskolestadgan av år 1842, som krävde högre kompetens, blev Rylander, som härstammade från Byarums socken, Jönköpings län, nödsakad att utöka densamma genom att konsultera vid Skara seminarium under ledning av prosten Otterström. Snart voro två skolor anordnade inom pastoratet, den ena för Acklinga - Baltak och den andra för Agnetorp men med ambulering mellan det nu uppväxande Tidaholm och Mobacken i Agnetorp. Vid de sistnämnda båda ställena tjänstgjorde Rylander till år 1876, då han som lärare efterträdades av folkskolläraren Per August Kjellén, född 1853 och bördig från Sjogerstad i Skaraborgs län. Under den allra första tiden ambulerade även han.

Tidaholms folkskola under Kjelléns ledning.

År 1876, då det minsta av de nuvarande skolhusen i T., blivit byggt istället för den gamla skollokalen, som var inrymd i samma byggnad som fattighuset jämte ett magasin med belägenhet på den nuvarande skolgården ungefär mitt för stora bron över Tidan, blev skolan i Tidaholm äntligen förvandlad till fast folkskola. Det nybyggda skolhuset hade till att börja med i bottenvåningen endast två lärosalar, som dock voro mycket stora, samt i mittelpartiet en lärarebostad och i andra våningen ett kommunalrum.

Kjellén berättade ofta, att han till en början i den ena av dessa båda salar undervisade 120 barn samtidigt. Barnantalet ökades emellertid undan för undan, och lärarekrafter anställdes. De två stora salarna uppdelades i fyra. Detta gjorde ändå icke tillfyllest. År 1895 byggde man det nuvarande "stora skolhuset" med 6 skolsalar jämte utrymmen för 4 folkskollärarebostäder, 4 småskollärrarinnestäder och ett stort kommunalrum i andra våningens mittelparti. Dessförinnan hade också lärarebostaden i "lilla skolhuset" förvandlats till 2 lärosalar och kommunalrummet där blivit slöjdsal. Trots att man nu sålunda disponerade 12 lärosalar, blev antalet ändå för litet, och s.k. duplicering måste tillgripas och fortsättas även sedan kommunalrummet i stora skolhuset omändrats till 2 lärosalar, så att deras antal nu uppgick till 14. Dupliceringen var i många avseenden synnerligen ofördelaktig och vållade stora besvärligheter. P.A. Kjellén, som nu hade uppgiften att vara "förste-lärare", fick det ganska brydsamt många gånger, när det gällde duplikanternas placering, och inte minst i det avseendet att duplikationen föranledde läsning på eftermiddagarna och kom i konflikt med slöjdundervisningen vållade den obehag och var "söndertrasande" både för barnen och lärarna. Men i det alltjämt framåtskridande samhället, vars folkmängd och barnantal ständigt ökades, hade Kjellén gång på gång måst göra framställning om nya lokaler och utrymmen, och man undrar knappast på att både han och de anslagsbeviljande myndigheterna i samhället tröttnade vid att så ofta höra den visan upprepas.

Sedan Tidaholm blivit stad, dröjde det inte många år, innan den förändringen vidtogs beträffande skolväsendet att skolan kom att sortera under en Folkskolestyrelse och Stadsfullmäktige istället för under skolråd och kyrkostämma, vilket gav större enhetlighet och stabilitet åt det hela samt en mera koncentrerad ansvarskänsla, när det gällde skolans angelägenheter och deras ordnande. Skolstyrelsen fick också en betydligt större befogenhet än skolrådet förut haft, bl.a. även att välja lärare, vilket tidigare tillkom kyrkostämman. När skolans på dagordningen länge stående lokalfråga äntligen uppsattes på programmet i hela sin omfattning för en nöjaktig lösning, så blev det också till sist genom skolstyrelsens behjärtande och förståelse för frågan ett avgörande, som blev gott och tillfyllest. Men när detta verkställdes, hade Kjellén avgått från sin tjänst, vilket skedde 1919, då han erhöll pension. Han dog 1922.

Under en 43-årig tjänstetid hade P.A. Kjellén fått bevittna en storartad utveckling i sitt samhälle och icke minst på det egna gebitet - folkskolan. I början av sin tjänst hade han blott fått ägna Tidaholm hälften av sin kraft, den andra hälften tog Mobacken i Agnetorp. Vid avgången däremot stod han i Tidaholm omgiven av ett 20-tal kolleger. Mycket arbete och många omsorger låg bakom en sådan utveckling. Kjellén var en för sitt kall intresserad och begåvad man, som framförallt kunde

åstadkomma utmärkta teoretiska utredningar och komma med goda och klara förslag, även om det icke alltid lyckades att driva dem fram till målet, delvis beroende därpå att det icke alltid kunde beviljas medel härför. Som exempel på hans teoretiska skicklighet må följande omnämnas: Det hade blivit utlyst en pristävlan angående gymnastiken i folkskolan. Kjellén deltog i denna tävlan med en skrivelse så utmärkt, att han av prisnämnden tilldelades 1:sta priset. Men när sedan folkskolinspektör Åke Belfrage vid inspektion i skolan var inne i Kjelléns klass och bad att få se något av den gymnastik, som K. så vackert skrivit om, lyftade Kjellén högra handen bak örat och sade: "De' ha vi inte övat." Naturligtvis var väl den försummelsen föranledd därav, att det saknades materiella förutsättningar för dylika övningar enligt den prisbelönta skriften.

Emellertid är det inte fråga om annat än att Kjellén för Tidaholms folkskola hade nedlagt ett omfattande och värdefullt livsarbete till gagn för det fortsatta arbetet vid skolan.

Efter Kjelléns avgång beslöts, att
en överlärare skulle tillsättas.

Innan denna fråga hunnit avgöras, fick folkskoll. K.J. Höglind tjänstgöra som "förstelärare", eftersom han var äldst bland lärarna. Ännu var emellertid Kjellén till hands och kunde stå till tjänst vid eventuella tillfällen. För den blivande överläraren hade stadsfullmäktige på förslag av folkskolestyrelsen fastställt löneförmåner o.d. för denne. En instruktion för överl. hade utarbetats och av skolöverstyrelsen blivit godkänd. Tjänsten annonserades ledig. Flera sökande anmälde sig. Ansökningarna blevo översända till Skolöverstyrelsen för granskning av de sökandes behörighet. Valet förrättades av folkskolestyrelsen. En lärare H. Villart blev vald. Valet överklagades. Under tiden begärde Villart att icke vidare ifrågakomma för tjänsten, varpå följde att nytt val skulle företagas efter förnyad ansökningsperiod. På uppmaning av kamrater vid skolan och även andra i Tidaholm inlämnade även undertecknad denna gång - den första gången sökte jag icke - min ansökan. Vid det därpå förrättade valet den 7 aug. 1920, erhöll jag 8 av de 10 avgivna rösterna och blev sålunda vald.

Från och med år 1921 tillträdde jag alltså överlärarebefattningen vid Tidaholms folkskola, och därmed följde en ny period i min skoltjänst, som därefter fortgick under 14 år, under vilken tid även jag fick "ambulera", nämligen mellan katedern och expeditionen. Men var fanns den sistnämnda? Det fanns ingen sådan. Det enda som fanns var ett skåp, innehållande en hel del gamla dagböcker och examenskataloger, åtskilliga gamla ansökningshandlingar för vid skolan valda lärare, några s.k. "liggare" o.d.

Emellertid hade folkskolinspektör A.Th. Wahlström nyss inspekterat vid skolan. Därvid hade bl. annat folkskolestyrelsen sammankallats och inför densamma uppdrog inspektören rikt-

linjerna för vad som oundgängligen måste ombestyras och anskaffas för erhållandet av nöjaktiga förutsättningar för skolans verksamhet inklusive även statsbidraget. Dit hörde då först och främst anskaffandet av nya lokaler, så att dupliceringen helt kunde upphöra, jämte en hel del andra lokaler för speciella behov, t.ex. en ordentlig folkskolexpedition, lärarorum, materialrum o.s.v. Försättningsskolan skulle göras obligatorisk, skol- och lärarebiblioteken skulle moderniseras, skolköksundervisning igångsättas, skomakerislöjd införas m.m. Det var onekligen ett stort program, som sålunda framlades, och det blev sannerligen åtskilligt att tänka på och att ordna med. Kravet angående expedition måste först och främst uppfyllas. Utrymme fanns ej i skolan för tillfället. Provisoriskt ordnades den frågan så, att ett rum förhyrdes i ett annex till Högbergs hotell, som var beläget strax intill folkskolan (nämnda hotell härjades julnatten 1928 av eldsvåda, varvid 6 unga människor innebrändes), och nödvändiga möbler och inventarier för exp. anskaffades. Redan vid vårterminens början 1921 var expeditionen provisoriskt klar. På sommaren flyttades den sedan till skolan, där den bostad, som Kjellén innehaft, nu var utrymd. Där fick man då också ett tillfälligt materialrum.

Skolstyrelsens ekonominämnd var i livlig verksamhet med utredningar och förslag för den nu på allvar upptagna frågan om övriga skollokalers anskaffande. Omsider lyckades det att komma till ett praktiskt och gott resultat genom en radikal förändring och ett bättre tillvaratagande av utrymmena i de båda förefintliga skolhusen, där samtliga bostäder förvandlades till skollokaler. Efter denna genomgripande förändring, vilken verkställdes i tre etapper, nämligen åren 1923, 1925 och 1926, erhöll man inalles 18 präktiga lärosalar, gymnastiksal, naturkunnighetssal, teckningssal, ett större och ett mindre lärarorum, två rymliga materialrum, expeditiionsrum samt ett stort, präktigt skolkök, det sistnämnda delvis genom tillbyggnad. Dessutom blev ytterligare ett litet rum tillgängligt för eventuellt behov.

Tack vare folkskolestyrelsens beredvillighet, stadsfullmäktiges anslagsbeviljande välvillighet och lärarekårens värdefulla medverkan blevo sålunda jämförelsevis snart samtliga av folkskolinspektören framställda önskemål förverkligade, varmed följde förökad arbetsglädje för såväl barnen som lärarna och i sammanhang därmed också ett bättre arbetsresultat. Skolköket kunde också starta sin verksamhet. Den första kursen för flickor, tillhörande försättningsskolans andra årskurs påbörjades den 1 nov. 1926 under ledning av skolkökslärarinnan Maja Skoog. Man uppskattade allmänt vad som åtgjorts men alldeles särskilt detta, att flickorna fingo undervisning i hushållsgöromål. När deras mödrar vid kursernas avslutning fingo vara med och se sina döttrar i arbete vid köksspisarna och av dem bli serverade av

det som bjöds, då var det en lust att skåda deras belåtenhet, och man hörde dem ofta utbrista: "Tänk, om vi hade fått vara med om något sådant, då vi gingo i skolan!" Och de försummade inte heller att påpeka, att flickorna fått en helt annan inställning till hushållsgöromålen i hemmet, sedan de börjat delta i skolköskursen.

Gymnastiksalen var också ett glädjeämne, likaså naturkunnighets- och teckningssalen.

För övrigt gjordes mycket till nytta, välfärd och trevnad för barnen jämte den meddelade undervisningen. Skolan bestod dem med fria förbrukningsartiklar och vid konstaterat verkligt behov även med läroböcker. De erhöles läkarundersökning och fri tandvård (Tandvärken såsom orsak till bortovaro från skolan försvann). Skolfilm rekvirerades och förevisades. Skolan hade förresten både skioptikon och baloptikon. Behövande barn erhöles fri middagsbespisning under läsdagar och vid särskilt behov även skodon. Allt sådant jämte mycket annat dirigerades genom folkskolans expedition.

Vad som under allt detta och vid fullgörandet av alla övriga åligganden bör framhållas såsom för mig synnerligen glädjande, det är den varma förståelse och välvilja, som städse kom både skolan och mig till del från ledamöterna i skolstyrelsen. Det svek aldrig. Samma goda intresse ådagalades både för det, som blivit uträttat, och för det, som behövde göras. Den ofta rätt krävande arbetsbördan blev därigenom avsevärt underlättad. Med de tre personer i skolstyrelsen, som efter varandra innehade ordförandeskapet - prosten Markus Lindskog, järnhandlanden G.L. Söderberg och fabriksförmannen A.H. Magnusson - kände jag mig också alltid stå i det allra bästa samförstånd.

Ett värdefullt elixer var också den välvilja och hjälpsamhet, som icke sällan kom mig till del från mina arbetskamrater vid skolan, vilka bl.a. värdesatte nyordningen av skolans expeditionella förhållanden. Genom deltagande i kommittéer, då nya kursplaner, reglementen, ordningsstadga m.m. skulle givas innehåll och form, voro de välvilligt medverkande, varigenom arbetet både underlättades och framförallt erhöles större och mångsidigare saklighet.

Även och icke minst de olika Folkskolinspektörer, svarade för statens synpunkter och övervakningen av skolans verksamhet, ha hos mig kvarlämnat odelat goda och behagliga minnen.

Men vad jag kanske ändå efter avslutad tjänst mest av allt saknar, det är den rena, varma glansen och den kärleksfulla välviljan, som så ofta lyste fram och strålade mig till mötes från vänliga och goda barnaögon, när jag intog platsen på katedern, där jag hade dem livslevande framför mig, eller på expeditionen, där jag tyckte mig se dem, när jag införde deras namn i de olika böckerna eller när jag satte mitt eget namn under deras avgångsbetyg. I deras blickar avläste jag liksom ett tack för det arbete, som vi lärare utförde under önskan och förhoppning därom, att det skulle bli barnen till gagn och välsignelse -

ett arbete som alltmer, ju längre tiden led, verkligen uppskattades.

Vid 1934 års slut, då jag uppnått lagstadgad pensionsålder, frånträdde jag min tjänst, under vilken jag aldrig behövde begagna mig av någon tjänstledighet.

Under den tid överläraretjänsten var vakant, tjänstgjorde folkskollärare J. Svedberg som t.f. överlärare.

Min efterträdare som överlärare blev, sedan valproceduren var överstånden, kapten J.E. Dalborg, som sedan år 1914 varit anställd som lärare vid skolan. Och därmed må man hoppas, att en ny, framgångsrik utveckling följer i Tidaholms folkskolas historia.

X

X

X

Varje kallelse i livet har både mörka och ljusa sidor. Lärarekallet utgör ingalunda undantag härifrån. Men efter avslutad tjänstgöring vill jag allra helst minnas de ljusa sidorna och önskar, att alla de många, som varit föremål för min verksamhet samt också alla andra, som jag därvid kom i beröring med, måtte vara besjälade av den goda viljan att överse med bristerna och framförallt förstå och minnas de goda uppsåten, som lågo bakom denna verksamhet.

Skultorp den 20 febr. 1942.

A.J. Härnellius

f.d. överlärare i Tidaholm.